

BADIIY MATNDA IXTIYORIY O' LIM FENOMENINING BIOLOGIK VA ESTETIK TALQINI

Imomov Elyorjon To'xtasinovich

Alfraganus universiteti o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23058162>

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy matnda ixtiyoriy o'lim fenomenining biologik va estetik talqini, uning inson ruhiyati, ijodkor tafakkuri va ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liq jihatlari tahlil qilinadi. Insonning hayot va o'lim haqidagi tasavvurlari, mavjudlik mohiyatini anglashga bo'lgan intilishi hamda ijodkor shaxsning ichki ruhiy izlanishlari adabiy-estetik nuqtayi nazardan yoritiladi. Jahon va o'zbek adabiyoti namunalari, xususan, E. Xeminguey, J. London, A. Kristi, S. Moem hamda Shukur Xolmirzayev ijodi bilan bog'liq qarashlar asosida o'lim fenomenining badiiy tafakkurdagi ifodasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, inson erkinligining cheklanishi, mafkuraviy bosim, ijtimoiy muhit va shaxsning o'z taqdiriga munosabati o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ixtiyoriy o'lim, o'lim fenomeni, biologik talqin, estetik talqin, inson ruhiyati, badiiy tafakkur, hayot va o'lim, ijodkor shaxs.

Abstract: This article examines the biological and aesthetic interpretations of the phenomenon of voluntary death in literary texts and its relationship with human psychology, the writer's intellectual perspective, and the sociocultural environment. It explores human perceptions of life and death, the search for an understanding of the essence of existence, and the inner spiritual quests of the creative individual from a literary and aesthetic perspective. Drawing on examples from world and Uzbek literature, particularly the works and ideas associated with Ernest Hemingway, Jack London, Agatha Christie, Somerset Maugham, and Shukur Kholmirzaev, the study analyzes the representation and interpretation of the phenomenon of death in literary thought. It also examines the relationship between restrictions on human freedom,

ideological pressure, the social environment, and an individual's attitude toward their own destiny.

Keywords: voluntary death, phenomenon of death, biological interpretation, aesthetic interpretation, human psychology, literary thought, life and death, creative individual.

Аннотация: В статье анализируются биологическая и эстетическая интерпретации феномена добровольной смерти в художественном тексте, а также его связь с психологией человека, мышлением писателя и социокультурной средой. Рассматриваются представления человека о жизни и смерти, его стремление к осмыслению сущности существования и внутренние духовные поиски творческой личности с точки зрения литературно-эстетического анализа. На основе произведений мировой и узбекской литературы, в частности творчества Э. Хемингуэя, Д. Лондона, А. Кристи, С. Моэма и Ш. Холмирзаева, исследуется художественное осмысление феномена смерти. Особое внимание уделяется взаимосвязи ограничения человеческой свободы, идеологического давления, социальной среды и отношения личности к собственной судьбе.

Ключевые слова: добровольная смерть, феномен смерти, биологическая интерпретация, эстетическая интерпретация, психология человека, художественное мышление, жизнь и смерть, творческая личность.

Dunyo adabiyotining mohiyatiga zimdan nazar tashlar ekanmiz, odamzodning shu choqqacha bosib o'tilgan yo'li, shajarasi-yu, ajdodlari, qavmdoshlari-yu, maslakdoshlarining taqdiri bir-bir ko'z o'ngimizdan o'ta boshlaydi. Umr shomida E.Xeminueydagi ruhiy zo'riqishlar, butun Yevropa bo'ylab qilgan sayohatlari-yu, sarosar kezishlari yozuvchining ruhiy-ijtimoiy-madaniy evrilishlarining mohiyatida "Men nima izlayapman?!" degan mangu savol qayta-qayta yangragandek bo'laveradi. Jek London, Agata Kristi, Somerset Moemlarni nima yozishga majbur qildi. Bittasi psixolog, bittasi jurnalist, bittasi shifokor bo'lsa-

yu, ularni yozishga undagan "ichki ovoz" nima edi? Mana shu mangu savollar qarshisida insoniyat o'zining kim va nimaga qarab xizmat qilishini his etadi. Antik yunon adabiyotini olib ko'ramizmi, yoki uning Yevropa bo'ylab yoilgan shaklu shamoyili – risarlik romanini olib ko'ramizmi, Angliyaning Robin Gudlarini taqdiriga qiziqamizmi, barchasida – qaysidir ma'no, ichki Biru Borga intilish, Allohni tanishga, qahramonlik ko'rsatib. Yovuz, uch ko'zli maxluqlarni-yu, kaltabin muttahamlarga qarshi isyon ko'targanligining shohidi bo'lamiz. Ayni shu jihatlar barcha yozuvchilarni (noyob iste'dod egalari) chuqur iztirobga solib, o'ylantirganining shohidi bo'lamiz. Dunyo bir o'rgimchak to'ri kabi, siltillab turgan kosadek, hayot haqiqatini anglash bilan hamda undagi mohiyatni tushusnishga yetaklovchi pirovard maqsadda OLIY NIZOMga olib boruvchi ichki ehtiyoj ekanligini his etasan kishi. Bu duunyoning bevafoqligi-yu, umr shomida itdek xoru zor bo'lib u dunyoga rixlat qilishlar, o'zligini tanib-tanimay, o'ttizga ham kirmasdan o'lib ketishlarning barchasi bir so'z bilan aytganda qismati azal deb atalmish ulkan saodat manzillarining sochilib ketgan qiyofasidir, aslida!

Insoniyat bugun global urush ostonasida hayiqib turgan bir paytda, Olamu Odamning muammolarini talqin qilishga yo'naltirilgan sonsiz-sanoqsiz masalalar har bir yozuvchining hayotini parmalab tashlayotgani tayin. Azim Yevropa bo'ylab ko'chib yurgan "sayyor syujet" liniyalarida inson qismmati azalu abad bilan ziddiyatga kirishgan, uning dardu tashvishlari bilan yaqindan tanishish ilinjida uzoq o'ygacha cho'mgan mo'ysafid chol qiyofasini eslatadi. Ana shu tamoyil hozirgi adabiyotda – o'lim mavzusining nechog'li haqqoniy idrok etilganiga olib boruvchi yo'llar kesishmasida turgan turli g'oyaviy-ruhiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qilayotgani sir emas. yangi davr romani, qissa-yu, hikoyalarida mavjudlik jumbog'ining teran idroki sari talpingan bir beozor yozuvchilar taqdiri ham oson kechgan emas. bu haqda juda katta monografik planda tadqiqotlar olib borish mumkin.

Bu borada soʻz borganda, Oʻzbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayevning “Adabiyot oʻladimi?!” nomli katta maqolasida shunday ogʻriqli masalalarga urgʻu berilgani yuqoridagi mulohazalarimizni quvvatlaydi: “Mana, endi asl adabiyotning “asl masalasi”ga yetib keldik. U shundan iborat ekanki, adabiy hodisani, yaʼni asarni ichdan yoritib va toʻppa-toʻgʻri koʻngilda aks sado berib, kishini qayoqqadir boshlaydigan bir nur boʻlar ekan! Illo, insonning oʻzi ham tabiatan qandaydir bekatga – nurga intiladi! Gap – oʻsha nurning qanday ekanida, xolos! Zero, u nurning shakli-shamoyili koʻp, shuning uchun uni har xil tushunadilar. Chunonchi, Xemingueyning taʼrificha, u – “ashaddiy isteʼdod sohibi”, Kipling ijodida esa, u – odamlarning Odami – oqtanlilardir. Insonni “Tabiat toji” deb ulugʻlagan Jek London ham oxiri anglamlari “eng buyuk insonlardir” deya tasvirlashga jazm qildi. Olmoniyada nemis fashitlari hukmronlik qila boshlagach, tabiiy ravishda “oriy”larni “eng buyuk irq” sifatida tasvirlovchi yozuvchi va shoirlar ham paydo boʻldi. Bizning kechagi mustabid hokimiyatimiz davrida esa “Eng ulugʻ inson – sovet kishisidir!” degan shior qonun tusini oldi, demak, bu – boshqa tuzumlardagi odamlar past va ojizdir, degani edi. Tabiiyki, bunday aqidaning zahirida Shoʻro siyosati hukmron edi. Siyosatning ortida esa socialistik mafkura togʻdek qoʻr toʻkib turardiki, oʻsha “togʻ”larning buloqlaridan bahra olish shart edi!”¹². Haqiqatdan ham, adabiyotga, uning ichidagi insonga. Mafkuraga boʻlgan xilma-xil qarashlar zahirida oʻsha mangu hayqiriq – “men nima izlayapman oʻzi?!” kabi mangu savol chiqib kelaveradi. Bularni teran idrok etgan zotlarga tarix sahnalarida mangu yashab qolishini Navoiy, Bobur, Shekspir, Gyote, Tolstoy, Dostoyevskiy va unga zamondosh boʻlgan qanchalab yozuvchi-shoirlarni keltirish mumkin. Ularning dilonmalarida insonni ruhiy-ijtimoiy. Madaniy-maʼrifiy hayoti aks etib, oʻsha bir qatim nuurga boʻlgan ehtiyojni qondirishga qartilgan boʻlib chiqdi.

¹² <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/ingliz-uygonish-davri-dramaturgiyasi-uilyam shekspir/>

XX asrning boshlarida Yevropa va boshqa ko'pgina mustabid tuzum hukmron mamlakatlarda – inson erki va shaxsi bo'g'ildi. Ularning emin-erkin nafas olishiga ham, o'zining taqdiriga o'zi mas'ul bo'lishiga ham qandaydir jiddiy cheklovlar qo'yildi. Bularning ko'pchiligida g'oyaga qarab tortib ketish masalasi kun tartibiga olib chiqildi. Ya'ni qaysi hukmdor qanday g'oya o'ylab topsa, uning qo'li ostida yashovchi bani bashariyat o'sha g'oyaga qul, mute, sodiq, hamda "xudo deb sig'inuvchi" bir jonzot, ojiz bandai baxtiqaro bo'lib nafas olishigacha belgilab berildi. Ana shu o'rinda – san'atda xilma-xillik, ramzlar, metaforalar, tushuniksiz bir tasvir usullari ko'payib, idealga talpinganlari ana shu idealni bir umr sadoqat bilan kuylab umrguzaronlik qilib ijod etdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Sher. Abadiyat va umr. –T: "Faylasuflar" nashriyoti. 2017-yil. – B.186-187.
2. Erix Fromm. Ozodlikdan qochish. –T: Yangi asr avlodi. 2022. –B.69.
3. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/ingliz-uygonish-davri-dramaturgiyasi-uilyam shekspir/>